

διάταξι τῆς διδακτέας ὕλης, ὥστε νά εἶναι δυνατή ἢ κατὰ διαστήματα ἐπανεξετάσι τῆς «ἰδίας» ὕλης, ἀλλά — ὅπως εἶναι εὐνόητο — κάθε φορά σέ ὑψηλότερο ἐπίπεδο καί μέ σκοπὸ πάντα τὴν εὐρύτερη καί βαθύτερη ἐξετάσι τῆς, πράγμα τὸ ὁποῖο ἐπι-τρέπει πληρέστερη σύνδεσι καί ὀργάνωσι τῶν γνώσεων.

6) Ἡ πραγματικὴ μάθησι ὀδηγεῖ στὴν ἀνάπτυξι τῆς ἐπιλογιστικῆς σκέψεως.

Ἡ ἐπιλογιστικὴ σκέψι προϋποθέτει τὴν ὑπάρξει ἑνὸς προβλήματος καί χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν διαδικασίαν πού ἀκολουθεῖ κανεὶς γιὰ νά φθάσῃ στὴ λύσι του. Μὲ λίγα λόγια ἡ διαδικασία αὐτὴ εἶναι ἐνεργητικὴ καί ἐπίμονη ἔρευνα, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται ἀπὸ ὑποθέσεις κατὰ τὴν ἐξετάσι καί ἀξιολόγησι τῶν δεδομένων καί ἀκολουθεῖται ἀπὸ εὐρύτητα σκέψεως καί προσωρινὴ ἀναστολή τῶν κρίσεων ἀπὸ μέρους τοῦ μελετητῆ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἐπίσης ὅτι οἱ πράξεις δὲν βασίζονται στὴν ἰδιοτροπία, τὸ καπρίτσιο καί τὴν παθητικὴ ἀποδοχή τῆς αὐθεντίας, ἀλλὰ πάνω στὰ συμπεράσματα πού καταλήγει ἢ ἐπίμονη καί συστηματικὴ ἔρευνα.

Τὸ ἂν καλλιεργεῖται σήμερα τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς σκέψεως στὰ σχολειά μας τὸ γνωρίζει ὁ καθένας, ὅπως ἐπίσης εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς πόσο ἀξιόλογη καί χρήσιμη εἶναι ἡ ἐπιλογιστικὴ σκέψι.

Πῶς ὁμως θὰ ὑποβοηθῆσῃ τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα τὴν καλλιέργεια τῆς ἐπιλογιστικῆς σκέψεως; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχομε δώσει ἤδη μερικῶς ἀπάντησι μὲ ὅσα εἶπαμε μέχρι τώρα. Ἄς προσθέσωμε ὁμως καί τοῦτο σὰν ἓνα εἶδος συνόψεως. Ἀναλυτικὸ πρόγραμμα πού διοργανώνεται ἔτσι ὥστε νά ἀπαιτῆται κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς μαθήσεως καθορισμὸς σκοπῶν, ἐπιλογή μέσων γιὰ τὴν ἐπίτευξίν των, προγραμματισμὸς ἐνεργειῶν, ἀξιολόγησι καί ἐφαρμογὴ τῶν ἀποτελεσμάτων, συμβάλλει θαυμάσια στὴ καλλιέργεια τῆς ἐπιλογιστικῆς σκέψεως. (1)

7) Ὄταν τὸ ἐπιτρέπουν οἱ συνθῆκες, ἡ μάθησι ὑποβοηθεῖται ἀπὸ τὸν ὁμαδικὸ τρόπο ἐργασίας

Ἡ σύγχρονη ψυχολογία δίδει μεγάλη ἔμφασι στὴ δυναμικὴ τῶν ὁμάδων. Ὄταν λέμε δυναμικὴ τῶν ὁμάδων ἐννοοῦμε τίς διάφορες σχέσεις (τάσεις, ἐντάσεις, ἔλξεις, ἀπώσεις) πού ἀνακύπτουν μεταξὺ ἑνὸς ἀριθμοῦ προσώπων πού συνεργάζονται γιὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀντιμετώπισι μιᾶς καταστάσεως.

Τὸ γενικώτερο αὐτὸ θέμα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων συνδέεται πολὺ στενὰ μὲ τὸ θέμα τῆς παρωθήσεως πού συζητήσαμε παραπάνω στὴ γενίκευσι 2. Τὸ ἐξετάζομε ὁμως ἐδῶ ξεχωριστὰ γιὰ τὸ θεωροῦμε πολὺ σημαντικὸ μιὰ καί ἡ σχολικὴ ζωὴ προϋποθέτει σχεδὸν πάντοτε κάποια κοινωνικὴ ὀργάνωσι.

Ἄν καί ἡ μάθησι εἶναι μιὰ καθαρὰ ἀτομικὴ ὑπόθεσι ὁμως οἱ δυνάμεις αὐτὲς πού παρουσιάζονται ἀνάμεσα στὰ μέλη μιᾶς ὁμάδος,μποροῦν νά συμβάλλουν ὑποβοηθητικὰ ἢ ἀνασταλτικὰ στὴ προσπάθεια γιὰ τὴ μάθησι. Κατὰ συνέπεια ἓνα καλὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, ὅπως καί ἓνας ἀποδοτικὸς τρόπος ἐργασίας μέσα στὸ σχολεῖο,

1. Μὲ τὸν ὄρο «Ἐπιλογιστικὴ Σκέψι», ἀποδίδομε τὸ Ἀγγλικὸ Reflective thinking. Τὸ ἴδιο ἐπίθετο - Ἐπιλογιστικὸς - χρησιμοποιεῖ ὁ κ. Κ. Π. Καλλιγᾶς στὸ «Πανόραμα τῶν Συγχρόνων Ἰδεῶν», Τόμος Α' σελ. 107, γιὰ νά ἀποδώσῃ τὸ Γαλλικὸ Reflexive.

Ὁ κ. Παπκνοῦτσος χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον «Νοῦς διασκεπτικὸς», (Reflexiv) στὸ βιβλίον τοῦ «Φιλοσοφικὰ Προβλήματα», σελ. 13. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιλογιστικὴ σκέψι, βλέπε: 1) J. Dewey. How we think 2) J. Mac Murray. Interpreting the Universe.

πρέπει να δημιουργούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη έπιωφελή χρησιμοποίηση των δυνάμεων αυτών.

Αριστες ευκαιρίες για μια τέτοια εκμετάλλευση παρέχει εκείνο το Αναλυτικό Πρόγραμμα που χαρακτηρίζεται από ευλιγισία στην έπιλογή των αντικειμενικών σκοπών, στην πορεία έργασίας, στον καθορισμό των δραστηριοτήτων, στην άνευρεση πληροφοριών και τέλος στον τρόπο αξιολόγησης της πορείας ένεργείας και των αποτελεσμάτων, γιατί παρέχει ευκαιρίες συνεργασίας και μάλιστα πάνω σε πολλά και ποικίλα θέματα (1)

III. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΕ ΚΑΙΜΑΚΑ ΤΑΞΕΩΣ

Γενικότερα οι σχετικές προτάσεις είναι οι έξής:

Α'. Από το αρμόδιο Συμβούλιο ή Έπιτροπή, ή διδακτέα ύλη θα διαιρεθών στις παρακάτω περιοχές.

1. Περιοχή της κοινωνικής ζωής.
2. Περιοχή των Φυσικών Έπιστημών.
3. Περιοχή των Μαθηματικών.
4. Περιοχή της Οίκοτεχνίας και Βιομηχανίας.
5. Περιοχή της Αίσθητικής και Αναψυχής.

Β'. Κάθε περιοχή της διδακτέας ύλης θα υποδιαιρεθών σ' ένοττες. Πλήρης ανάπτυξη κάθε ένοττος θα γίνη από ομάδα ειδικών. Όλες δέ οι ένοττες μιας περιοχής θα περιλαμβάνονται σ' ένα διβλίο ή φάκελο που θα ονομάζεται «Πηγές Διδασκαλίας».

Καλό είναι έπίσης ή έπεξεργασία κάθε ένοττος ν' ακολουθών σε γενικές γραμμές το έξής σχέδιο.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- α) Γενικά.
- β) Γενικοί σκοποι της ένοττος.
- γ) Είδικοι σκοποι της ένοττος.
- δ) Πιθανοί τρόποι αντιμετώπισώς της.
- ε) Προγραμματισμός ένεργειών με την συνεργασία Δασκάλου και μαθητή.

2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

- α) Προβλήματα κι' έρωτήσεις — Διάφορες δραστηριότητες.
- β) Το περιεχόμενον της ένοττος.
- γ) Γενικές έννοιες (Structures) που περιλαμβάνει ή ένοττα.

3. ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

α) Διάφορες εκδηλώσεις που υποβοηθών την οργάνωση των διδαχθέντων και ολοκλήρωση της ένοττος (Περίληψεις, διαγράμματα, πίνακες, εκθέσεις, δραματοποιήσεις κλπ.).

1. Σχετικά βλέπε : Κ. Αντωνιάδης — Γ. Μιχαηλιδάκης. Άγροτική και Γεωργοτεχνική Έκπαίδευση στην Ελλάδα. Άθήνα 1964.

4. ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

5. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

α) Τέστ, γραπτή ή προφορική έκφραση, παρακολούθησι τής συμπεριφορᾶς τῶν μαθητῶν σὲ σχετικὲς περιπτώσεις.

6. ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

- α) Πηγές ἀπ' ὅπου μπορεῖ ν' ἀντλήσῃ περισσότερες πληροφορίες ὁ διδάσκων.
- β) Πηγές ἀπ' ὅπου μπορεῖ ν' ἀντλήσῃ γνώσεις καὶ πληροφορίες ὁ μαθητής.
- γ) Φίλμ, Ραδιόφωνο, Τηλεόρασι.
- δ) Διαφάνειες.
- ε) Πηγές ἀπὸ τὴν Κοινότητα, Ὀπτικοακουστικὰ μέσα, ἐπισκέπτες — ὁμιλη-
τές, συγεντεύξεις, ἐπιτόπιες ἔρευνες, ταξίδια, ἐπισκέψεις κ.λ.π.

Γ'. Ἀπὸ τίς «Πηγές Διδασκαλίας» θ' ἀντλή ὁ διδάσκαλος γιὰ νὰ ἐτοιμάσῃ μιὰ Διδακτικὴ Ἐνότητα γιὰ τὴ τάξι του.

Ἐννοεῖται πὼς κάθε ἐνότητα ἔτσι πού ἔχει ἀναπτυχθῆ πλήρως, προσφέρεται γιὰ τὴν προετοιμασίαν μιᾶς Διδακτικῆς ἐνότητος σ' ὁποιαδήποτε τάξι τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου.

Τὸ ποσὸν πάλιν τῶν γνώσεων πού θὰ ἐπιλεγῆ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀφομοιωτικὴν ἰκανότητα τῆς τάξεως, ἐνῶ ἡ ὀργάνωσι τῆς Διδακτικῆς ἐνότητος, καθὼς καὶ ὁ τρόπος παρουσιάσεώς της, θὰ καθορίζωνται σὲ συνεργασία δασκάλων καὶ μαθητῶν.

**IV. Ἡ ὀργάνωσι τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος
σὲ κλίμακα σχολείου (1)**

Σκοποὶ τοῦ Δημ. Σχολείου	Διαπαιδαγωγίσι	Καλλιέργεια διὰ προσωπικῶν σχέσεων — Κοινωνικοποίησι	Εἰσαγωγή στὴν πνευματικὴ κληρονομία τῆς Χώρας	ΣΧΕΔΙΟΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ		
	Πνευματικὴ καὶ σωματικὴ καλλιέργεια	Καλλιέργεια ἐπιθυμητῶν στάσεων	Μάθησι τῶν βασικῶν τρόπων ἐνεργείας καὶ σκέψεως			
Μέσα	Μαθήματα ἢ περιοχὲς ἐμπειρίας	Τελεῖα μάθησι τῶν θεμελιωδῶν δεξιότητων, ἰκανότητων καὶ γνώσεων.	Ἀνάπτυξι συνηθειῶν ὑγιεινῆς	Ἐπαγγελματικὴ ἀνίχνευσι		
		Περιοχὴ κοινωνικῆς ζωῆς	Περιοχὴ Φυσικῶν Ἐπισημητῶν	Περιοχὴ Μαθηματικῶν	Περιοχὴ τῆς οἰκογενείας καὶ βιομηχανίας	Περιοχὴ τῆς αἰσθητικῆς καὶ ἀναψυχῆς
		Π Η Γ Ε Σ Δ Ι Δ Α Σ Κ Α Λ Ι Α Σ Ε Ν Ο Τ Η Τ Ε Σ				
Δραστηριότητες	Ἔργασια στὴ Βιβλιοθήκη	Ὅμαδικὲς δημιουργικὲς ἀπασχολήσεις	Προγραμματισμὸς Σχέδια ἔργων	Τρόποι ἀντιμετώπισης προβληματικῶν καταστάσεων	Ἀσκήσεις καὶ γυμνάσματα	Μελέτη ἀπὸ τὰ σχολικὰ βιβλία
Πορεία ἐνεργείας	Πορεία μελέτης (ἢ ἐργασίας)	Παρατήρησι, Ἀκρόασι, Σκέψι, Πράξι, Συμμετοχὴ, Κατανομὴ ἐργασίας, Ἀξιολόγησι — — — — — Διαίσθητικὴ Ἀναλυτικὴ				
Πηγές	Βιβλία, Ἐγκυκλοπαίδειαι, Ἐποπτικὰ μέσα, Ἐπισκέπτες-Ὀμιλητές, Πηγές ἀπὸ τὴν Κοινότητα					
Ἀξιολόγησι	Τέστ καὶ ἰκτίμησι. Ἐλεγχος					

1. Συγγετικὰ βλέπε : J Fitzgerald καὶ P Fitzgerald Methods and curriculum in Elementary Education. Σελ. 158.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Κ. Ἀνανιάδη καὶ Γ. Π. Μαρμαγκουδάκη : Ἡ Ἀγροτική καὶ Γεωργοτεχνική ἐκπαίδευση ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1964.
2. J. BRUNER, The Process of Education. Cambridge 1964
3. J. DEWEY, Democracy and Education. The MacMillan Company 1960
4. J. A. FITZGERALD and D. G. FITZGERALD Methods and Curricula in elementary education — The Bruce publishing company Milwaukee, 1955
5. E. R. HILGARD, Theories of learning. Appleton - Century - Crofts N. Y. 1956
6. W. Hill, Unit planning and teaching in the elementary social studies, U. S. department of health, education, and welfare, Washington 1963
7. J. M. LEE and D. M. LEE, The child and his curriculum appleton - Century Crofts N. Y. 1950
8. F. C. MACOMBER - Principles of teaching in the elementary school. American book Company, N. Y. 1954
9. MAC GEOCH, The Psychology of Human learning. Longman Green, N. Y. 1949.
10. Ν. Μελανίτη. Ἡ μάθηση. Ἀθήνα. 1957
11. N.S.S.E. Learning and Instruction. The Forty — First yearbook by N. Henry, Chicago 1951
12. N.S.S.E. Learning and instruction. Forty - ninth year - book-part I, by N. Henry, San Francisco 1959
13. Educational Services Incorporated. Highlights of the 1963 elementary science study summer conference, a report by elementary science study.
14. Educational services incorporated. Quarterly report, winter-spring 1964. By the physical science study committee
15. A. N. WHITEHEAD. Adventures of ideas - Cambridge at the University Press 1933

ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ - ΑΓΩΓΗ, ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ

Υπό ΠΕΤΡΟΥ Ε. ΔΕΡΑ

Φιλολόγου

M. A. εις τὴν Ψυχολογίαν

Prof. Dir. εις τὴν Ὀδηγητικὴν
τοῦ Πανεπιστημίου Columbia

1. Ἡ Ὑπαρξιακὴ Φιλοσοφία - μερικαὶ βασικαὶ ἔννοιαι.

Ἡ ὑπαρξιακὴ θεώρησις τῆς ζωῆς δὲν εἶναι νέα φιλοσοφικὴ ἄποψις, ὅπως νομίζουν συνήθως πολλοί. Τὰ ἴχνη τῆς μποροῦν νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν καὶ ποίησιν, ὅπως εἰς τὸν Σοφοκλῆ, τὴν Βίβλον, τὸν Ἀγ. Αὐγουστίνον, καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, εἰς τὸν Πασκάλ καὶ εἰς ἄλλους. Ἀκόμη καὶ σήμερα ἕνας μπορεῖ νὰ εἶναι «ὑπαρξιστής», κατὰ κάποιον τρόπον, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει. Πάντως, ἡ προέλευσις τοῦ Ὑπαρξισμού εἶναι κατὰ θάσιν θρησκευτικὴ. Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν «ἐσχάτην» ἀναγνώρισιν ὑπῆρξε πάντοτε βασικὴ, οἱ δὲ περιορισμοί, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καθεὶς γεννᾶται, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπερπηδηθοῦν παρὰ μόνον «μυστικά». Ἔτσι μόνον ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀντισταθμίση τὴν προσωρινότητά του εἰς τὸν κόσμον.

Ὅπως καὶ εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἡ βασικὴ ἔννοια τοῦ Ὑπαρξισμού εἶναι ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀτόμου, ὡς μονάδος καὶ ὡς ἐγώ, τὸ ὅποιον εἶναι ἀναντικατάστατον. Τὸ ἄτομον εἶναι μία μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτος ἀξία, μὲ κύρος πού δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὰς ἀρετάς, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην του. Ὁ βασικὸς κοινὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν ὑπαρξιστῶν φιλοσόφων εἶναι ἡ ἔμφασις, πού δίδουν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄτομον καὶ εἰς ὅ,τι ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἀτομικότητά του (1). Αὐτὸ θέβαια ἔχει διατυπωθῆ ἐπιτυχέστατα καὶ ἀπὸ τὸν Πασκάλ, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα σκεπτόμενον καλάμι. Διὰ τὸν Søren Kierkegaard, τὸν Δανὸν φιλόσοφον καὶ θεολόγον τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Ὑπαρξισμού, ἡ ἀφετηρία τῶν ἰδεῶν του ἦτο ἡ ἐρώτησις: τί σημαίνει νὰ εἶναι κανεὶς ἄτομον, νὰ πεθάνη, νὰ ὑποφέρῃ, νὰ ἀποφασίζῃ, νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ μένη μόνος του μὲ τὴν ἀνάγκην Κριτοῦ καὶ Λυτρωτοῦ; (2). Ὅπωςδῆποτε, ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει κάτι

1. G. Boas. *Dominant Themes of Modern Philosophy*. N. York, 1957, σελ. 644.

2. Ralph Harper. «The Significance of Existence and Recognition for Education». *National Society for The Study of Education, 54th Yearbook: Modern Philosophies and Education*. Chicago, 1955, σελ. 216.

περὶ τοῦ πραγματικῶς ἀθεθαίου χαρακτῆρος τῆς ὑπάρξεώς του καὶ ζητεῖ ἀξιοπρέπειαν καὶ κῦρος· ἀντιλαμβάνεται τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἀναντικατάστατος, καὶ θέλει νὰ ζήσῃ μία ζωὴν πλήρη, τελείαν καὶ μὲ σκοπὸν, ὡς ἓνα καὶ μόνον δημιούργημα. Αὐτὴ ἡ ἀναζήτησις καὶ ἡ ἀνάγκη διὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἑαυτοῦ του, δημιουργεῖ εἰς αὐτὸν μίαν κατάστασιν νοσταλγίας. Καὶ ὅμως ὁ ὑπαρξιστῆς δὲν εἶναι ρωμαντικός, εἶναι μᾶλλον ἓνας ρεαλιστής. Γνωρίζει καλὰ ὅτι ἡ ὑπαρξίς του μπορεῖ τελειώσῃ τραγικὰ ἢ νὰ ἀνατραπῇ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Διὰ τὸν ὑπαρξιστὴν ὁ πραγματιστής εἶναι μᾶλλον ἰδεαλιστής διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν στερεῖται μιᾶς ἰκανοποιητικῆς ἐννοίας τῆς ὁλότητος καὶ ἀφ' ἑτέρου βασίζεται κυρίως εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐξελισσομένου ἀνθρώπου. Ὁ ὑπαρξιστῆς γνωρίζει τὴν μοῖραν του ἀλλὰ θέλει νὰ δώσῃ ἓνα νόημα εἰς αὐτήν. Εἶναι ἓνας ἀναζητητῆς ἀλλὰ καὶ ἓνα περιπλανώμενον δημιούργημα, πού εἶναι ὅμως καὶ ἓνα ἄτομον—ἄνθρωπος, μία δημιουργία τοῦ Ἀπειροῦ διὰ κάποιον σκοπὸν (1).

Ἡ πεποίθησις εἰς τὸ ἀναντικατάστατον τοῦ ἀτόμου μᾶς ὁδηγεῖ εἰς μίαν ἄλλην βασικὴν ἐννοίαν, τὴν νοσταλγίαν (2). Ἡ νοσταλγία εἶναι ἓνας δείκτης (index) εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῶν σκοπῶν, πού ἐνῶ ἡ πραγματοποίησις των συνήθως διακόπτεται διότι εἶναι πέραν τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων, εἶναι δειλία ἢ ἐγκατάλειψις τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἐπιτεύξιν των. Ἡ νοσταλγία εἶναι ἓνας δείκτης αἰωνίου ἀνάγκης καὶ πίεσεως. Καμμία ἄλλη φιλοσοφία δὲν τολμᾷ νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτὴν τὴν «πίεσιν» τίμια, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀγάπην καὶ ἡρωϊσμόν ὅπως ὁ Ὑπαρξισμός, πού ἀπαιτεῖ νὰ ἐνθυμῆται κάθε ἄνθρωπος ποῖος εἶναι, δηλ. ὅτι εἶναι ἓνα ὄν εἰς τὸν κόσμον διὰ μίαν φοράν καὶ διὰ πάντα. Ἡ ἰκανοποίησις τοῦ ὑπαρξιστοῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν δράσιν εἰς τὸν μέγιστον δυνατὸν βαθμόν, ἂν καὶ γνωρίζῃ ὅτι εἶναι περιορισμένος ἀπὸ τὰς «ὀριακὰς καταστάσεις», ὡς ὁ θάνατος, ἡ ἐνοχὴ κ.ἄ. κατὰ τὸν Jaspers. Ὁ ὑπαρξιστῆς νοσταλγεῖ ἓνα «σπίτι» μία «πατρίδα», ὅπου ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερος νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ πράξῃ. Δι' αὐτὸν ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι μόνον μέσον διὰ ἐπιτεύξεις. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἡ ἐλευθερία λαμβάνεται ὑπὸ τὴν ἐσφαλμένην τῆς ἀποψιν εἶναι παράλυσις καὶ κενότης. Ὁ Ὑπαρξισμός ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου εἰς κατάστασιν, ὅπου μπορεῖ νὰ εὔρῃ τὸν ἑαυτόν του. Αὐτὴ ἡ ἐλευθερία γίνεται κατανοητὴ μόνον ἐφ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ χρέος πρὸς τὰς ἀξίας καὶ εἰς τὴν ὑποταγὴν εἰς αὐτάς (3).

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἀτόμου εἶναι ἄλλη σπουδαία ἐννοία τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν δύο παρελθόντων αἰώνων ἦτο ὁ ἀγὼν διὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Τὸ ἄτομον κυρίως διὰ τῆς ὁμαδικῆς καὶ μαζικῆς συμπεριφορᾶς ἀπέκτησε συνείδησιν τῶν δικαιωμάτων του ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξύ ἐλησμόνησε τὰς ὑποχρεώσεις του. Ἡ προσπάθεια τοῦ Kierkegaard ἐπέβλεπεν εἰς τὴν ἀντιστροφὴν τῆς καταστάσεως αὐτῆς. Μόνον μὲ τὴν συναίσθησιν τῆς εὐθύνης καὶ τῆς ἐνοχῆς, εἶπε, δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ πλησιάσῃ τὴν τελειότητά του. Ὁ ὑπαρξι-

1. G. Gilbert Wrenn. Philosophical and Psychological Bases in Personnel Services in Education. National Society for the Study of Education, Part II, Personnel Services in Education. Chicago, 1959, σελ. 38.

2. R. Harper, "Ἔθν' ἀν." σελ. 219.

3. Αὐτόθι σελ. 226.

σμός αντίκειται εις τὸν ὄχλον, ὁ ὁποῖος ἐλαύνεται μὲ αὐξανομένην ταχύτητα περισσότερο ἀπὸ τὴν συνήθειαν, παρὰ ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν. Ἡ κυρία τάσις τῆς ὀμαδικῆς ἀναγνωρίσεως εἶναι ἡ τελεία λήθη καὶ ἄρνησις τοῦ ἀτόμου—ὄντος. Ἀκόμη καὶ ἡ μεσαία τάξις, ἡ ὁποία κατὰ συνθήκην βασιζέει τὴν συμπεριφορὰν τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς, φέρει τὸ ἀμάρτημα τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ μέγα πρόβλημα τοῦ ἄγχους τῆς μεσαίας τάξεως τῆς ἐποχῆς μας, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται εἰς τὴν κατανομὴν τῶν πολιτικῶν, πολιτιστικῶν καὶ τεχνολογικῶν προνομίων καὶ ἀγαθῶν. Ὁ ὑπαρξισμὸς καλεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀποτιμήσῃ τὴν ὄλην κατάστασιν, νὰ κάμῃ ἀξιολόγησιν καὶ τέλος νὰ προβῆ εἰς κάποιαν ἐκλογὴν ἢ ἀπόφασιν.

Ἡ κατάστασις, ἡ ὁποία συνδέει τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸ σύμπαν, εἶναι πάντοτε παρούσα. Ὁ Heidegger λέγει ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργήμα τοῦ χρόνου, ἀλλάζει, καὶ ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ πρέπει νὰ εὔρη τὴν φιλοσοφίαν τῆς. Παρὰ ταῦτα, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει καιρὸν δι' ὅ,τιδήποτε, καὶ δι' αὐτὸ πρέπει νὰ διαλέξῃ ἀπὸ μίαν μεγάλην ποικιλίαν καταστάσεων. Ἀκόμη καὶ διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς ἐκλογῆς ὁ ἄνθρωπος ἐκλέγει τὴν μοῖραν του. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι καταφανὲς τὸ χριστιανικὸν δόγμα περὶ προσωπικῆς ἐκλογῆς καὶ ἀποφάσεως. Τόσον ὁ Ντοστογιέφσκυ, ὅσον καὶ ὁ Nietzsche ἐπραγματεύθησαν τὸ θέμα αὐτὸ κατὰ παρόμοιον τρόπον.

Διὰ τὸν ὀρθολογιστὴν ὑπαρξιστὴν «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓν λογικὸν ὄν», εἶναι μία ἀπόφασιν καὶ ἓνα πρόγραμμα ἀνθρωπίνης αὐτοπραγματώσεως. Μολαταῦτα οὐδεμία θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ ὑπάρχει ἀπόδειξις διὰ μίαν τοιαύτην ἀπόφασιν (1). Ἡ ἀναγκαιότης αὐτὴ τῆς ἐκλογῆς δημιουργεῖ τὴν κατάστασιν τοῦ ἄγχους. Ὁ ἄνθρωπος βλέπει τὸν ἑαυτὸν του ὡς ἓν ἐλεύθερον ὄν καὶ ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι ἓνα ὄν, ποῦ θέτει ἐρωτήσεις εἰς τὸ Σύμπαν. Αὐτό, ὅπως λέγει ὁ Sartre, δὲν εἶναι φόβος. Τὸ ἄγχος εἶναι τὸ συναίσθημα, ποῦ διερχόμεθα, ὅταν ἀντιλαμβανώμεθα τὴν δυνατότητα τῆς ματαιότητος, καὶ αὐτὸ εἶναι ὁ δείκτης (index) πρὸς τὴν πραγματικότητά (2).

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ σκόπιμον εἶναι νὰ γίνῃ μία διευκρίνισις ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τοῦ Ὑπαρξισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν χριστιανισμόν καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἄν καὶ ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Ὑπαρξισμοῦ ὑπῆρξεν ἓνα θαθεῖα θρησκευτικὸν ἄτομον, ὁ Ὑπαρξισμὸς δὲν ἔχει δεσμευθῆ μὲ καμμίαν ἀποκλειστικὰ φιλοσοφικὴν θεώρησιν. Ὁ Kierkegaard, ὁ Gabriel Marcel, ὁ Buber καὶ ὁ Tillich στηρίζονται εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ Jaspers καὶ τοῦ Heidegger εἰς τὴν ἐποχὴν μας εἶναι μνημεῖα αὐτοκριτικῆς, ποῦ ἔχει μίαν μεγάλην μεταφυσικὴν, ἀνθρωπιστικὴν καὶ κριτικὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία ξεκινᾷ ἀπὸ τοὺς προσωκρατικούς φιλοσόφους καὶ φθάνει μέχρι τοῦ Nietzsche καὶ τοῦ Bergson. Εἰς τὸν Sartre ἓνας θαρραλέος ἀνθρωπιστὴς προσπαθεῖ νὰ κρατηθῆ ἀπὸ τὴν μηδενιστικὴν πραγμάτωσιν τοῦ τίποτε (3). Ὁ Sartre ἐπιθεβαιώνει τὴν θετικὴν του πίστιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ μόνον τὸν ἄνθρωπον.

1. Walter Cerr. «Existence, empiricism and Education»: Harvard Ed. Review 27, No 3, 1957, σελ. 209.

2. G. Boas. Ἐνθ. ἀν. σελ. 650.

3. R. Harper. Ἐνθ. ἀν. σελ. 256

2. Ὑπαρξισμὸς καὶ Ἀγωγή

Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπαρξιακὴ θεώρησις τῆς ἀγωγῆς δὲν εἶναι νέα. Πρὸ τοῦ Kierkegaard πολλοὶ στοχασταὶ διετύπωσαν τὰς ἰδέας των κατὰ τρόπον πολὺ πλησιάζοντα τὸν Ὑπαρξισμὸν. Ὁ Boutet De Monvel εἰς τὴν εἰσαγωγήν του εἰς τὸν «Αἰμίλιον» λέγει: «Ὁ σκοπὸς τοῦ Rousseau ἦτο νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὸν ἄνθρωπον, νὰ τὸν φθάσῃ εἰς τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῆς ὑπάρξεως καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ εὕρῃ ὅ,τιδήποτε ἀξίζει πραγματικὰ ἐντὸς τῶν κάπως στενῶν ὁρίων, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει ἡ κατάστασις. Ἡ ἀποψὶς του ἐκτίθεται θαυμάσια εἰς τὸν Αἰμίλιον, τὸ βιβλίον αὐτό, πού ἂν καὶ ἔχῃ ἀφύσικον θάσιν, παρουσιάζει τὸ σχέδιον ἐνὸς συνειδητοῦ ἰδεώδους, τὸ ὁποῖον βασίζεται εἰς στοιχειώδεις ἐντυπώσεις καὶ κίνητρα. Εἰς τὴν παιδαγωγικὴν αὐτὴν πραγματείαν, ἡ ὁποία ἐνέπνευσε τόσο τὴν Ἐπανάστασιν ὅσον καὶ τὸν Ρωμαντισμὸν, εὐρίσκει κανεὶς μίαν μακρινὴν ἠχώ τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας. Ἔτσι ἀποδεικνύεται καὶ πάλιν ὅτι ἡ πρωτοτυπία τοῦ συγγραφέως εἶναι ἀνεξάντλητος εἰς τὰ λόγια τοῦ Amiel, τοῦ συμπατριώτου του, ὁ Rousseau εἶναι ὁ πρόδρομος κάθε ἰδέας» (1).

Ὁ Ὑπαρξισμὸς δὲν εἶναι κάτι μεταφυσικόν, μακρὰ ἀπὸ τὴν ζωὴν. Διὰ τὴν Ἀγωγήν, σκοπὸς του εἶναι ἡ καλυτέρα χρησιμοποίησις τοῦ ἀτόμου ἢ προαγωγή πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς ὅλης προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῆς καταστάσεως, εἰς ὁποίαν εὐρίσκει τὸν ἑαυτὸν του. Τὸ περιβάλλον: χρόνος καὶ χώρος, εἶναι οἱ βασικοὶ παράγοντες, μὲ τοὺς ὁποίους ἔχει νὰ κάμῃ ὁ Ὑπαρξισμὸς. Κατὰ τὸν Jaspers, ἡ ἀγωγή εἶναι μία ἐξεργασία, πού ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀνακεφαλαιώνεται εἰς κάθε ἄτομον (2). Ὁ ἱστορικὸς κόσμος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῆ τὸ ἄτομον, τὰ διάφορα ἰδρύματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ γενικῶς ὁ πολιτισμὸς (culture), εἶναι οἱ βασικοὶ παράγοντες, οἱ ὁποῖοι φέρουν τὸ ἄτομον, διὰ τῆς ἰδικῆς του ὑπάρξεως, εἰς ἀναγνώρισιν καὶ κατανόησιν τοῦ Ὀλοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ γίνῃ ἀποφασιστικώτερα ὁ ἑαυτὸς του, ἀνάλογα πρὸς τὴν σαφήνειαν καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἰδική του πραγματικότητα, ὁ ἰδικὸς του κόσμος, ἐνώνεται. Ὅταν ἡ οὐσία τοῦ ὄλου εἶναι ἀναντίρρητα παρούσα, ἡ ἄγωγή πού συνδέεται μὲ σταθερὰς μορφάς, ἔχει μίαν αὐτοπόδεικτον ἀξίαν. Ἀλλὰ ὅταν ἡ οὐσία τοῦ ὄλου εἶναι ἀμφισβητήσιμος καὶ τὸ ἄτομον εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν ἀποδιοργανώσεως, ἡ ἀγωγή εἶναι ἐπισηφελὴς καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ ἀτόμου (3). Ἐὰν ἡ ἀγωγή ἀποσκοπῇ νὰ γίνῃ πραγματικότης, διὰ μέσου τῆς ἱστορικῆς συνεχείας, πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, τὸ ὁποῖον θὰ κατέχη πλήρως τὴν ἀτομικότητά του, τότε τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς πίστεως, ἡ ὁποία διὰ τῆς ἀναγκαίας αὐστηρότητος κατὰ τὴν μάθησιν καὶ πράξιν, ἐμμέσως συνδέεται μὲ μίαν πνευματικὴν ἀξίαν (4). Συνήθως λέγεται ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος. Δυστυχῶς τοῦτο γίνεται κατὰ τὸν πλέον ἀκατάλληλον τρό-

1. J. J. Rousseau. *Émil*, Introduction by A.B. De Monvel. London, 1957, σελ. IX.

2. Karl Jaspers. *Man in the Modern Age*. New York, 1960, σελ. 110.

3. Αὐτόθι σελ. 111.

4. Αὐτόθι σελ. 116.

πον. Τὸ παιδί παραπέον πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ, εὐρίσκει εἰς τὴν πραγματικότητα ἀποσπάσματα μιᾶς παραδόσεως, ἀλλ' ὄχι ἓνα κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον δύναται νὰ εἰσέλθῃ μὲ πεποίθησιν.

Κατὰ τὸν Ὑπαρξισμόν δύο εἶναι οἱ παράγοντες ποὺ ἐμποδίζουν τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου: Ἡ τυραννία τοῦ ὄχλου (μαζῶν) καὶ ἡ παρέμβασις τῆς Πολιτείας. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, οἱ ἄνθρωποι θέλουν νὰ μάθουν μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι πρακτικῶς ἐφαρμόσιμον εἰς τὴν ζωὴν, θέλουν νὰ γίνουν ἄτομα ποὺ μποροῦν νὰ ζήσουν μαζί χωρὶς προστριβὰς καὶ συγκρούσεις, καὶ ἀρνοῦνται τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως ὑπευθύνων ἀνθρωπίνων ὄντων (1). Ἀφ' ἑτέρου ἡ Πολιτεία ἀπαιτεῖ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀγωγῆς διὰ μίαν ὁμαλὴν ἀλλὰ ἐπιβαλλομένην διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος σύμφωνα μὲ τοὺς σκοπούς της. "Ἐτσι ἔχομεν μίαν ἐνοποιημένην ἐκπαίδευσιν μὲ ἀντίτιμον τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας (2). Ἡ σημασία τῆς ἐλευθερίας, ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας καὶ ἡ ἐμπειρία τοῦ ζῆν εἶναι ἡ ἀλήθεια. Δυστυχῶς ἡ ἀλήθεια πάντοτε εὐρίσκεται κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοὺς ὀλίγους. Μολαταῦτα ἡ Κοινωνία ὀφείλει νὰ εἶναι λογικὴ, κριτικὴ καὶ καρποφόρος διὰ νὰ εἶναι καὶ ἐλευθέρη. Ἡ ιδεώδης κοινωνία ὁμοιάζει μὲ μίαν οἰκογένειαν, ἓνα «σπιτικό», ὅπου τὸ ἄτομον εἶναι γνώριμον, καὶ ὅλοι τὸ δέχονται ὡς ἰδικῶν τῶν μέλος καὶ, εἰ δυνατόν, τὸ ἀγαποῦν, ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν εἶναι. Μεταξὺ γεννήσεως καὶ θανάτου ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ τόσον ἓνα κόσμον ὅσον καὶ μίαν ἀλήθειαν, εἰς τὴν μορφήν ἑνὸς «σπιτικοῦ» καὶ τῆς πίστεως· χωρὶς αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὀλιγώτερον ἄνθρωπος.

Αἱ δυνάμεις καὶ αἱ εὐκαιρίαι τοῦ ἀνθρώπου διὰ κατάφασιν, δημιουργίαν, αὐτοεξέλιξιν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κοινοῦ συμβίωσιν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθοῦν χωρὶς τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Μολαταῦτα ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ γίνῃ ἥρωας. Τὸ κριτήριον ἑνὸς καλοῦ ἥρωος εἶναι ἡ ἰκανότης του νὰ ὑπολογίζη τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς ἐποχῆς του. Μέσα εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν ἀπαντήσεων εἰς τὴν ζωὴν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ εὕρῃ καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν προσωπικὴν του μοῖραν, καὶ νὰ παραδώσῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς αὐτὴν μὲ πάθος. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι ἀκόμη ἐλεύθερος. Εἶναι ἐλεύθερος διότι ἔχει ἐπίγνωσιν μιᾶς ἱεραρχήσεως καὶ τάξεως πραγμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι ὑπεράνω καὶ πέραν τῶν δυνάμεων καὶ ἀναγκῶν του. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εὐρίσκεται ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ ζωώδους βίου, ὁ ὁποῖος εἶναι κατὰ θάσιν ἐνστικτώδης. "Ἄλλως δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς. Ἀγωγή σημαίνει καθοδήγησιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ μέσου τῶν περιπετειῶν καὶ ἐρήμων τοῦ ψυχικοῦ κλονισμοῦ, τῆς συγχύσεως, τοῦ ἀγῶνος, τῆς ἀποτυχίας, τῆς ἀνακαλύψεως καὶ τῆς ἀφομοιώσεως, ἕως ὅτου φθάσῃ νὰ ἀναμένη τὸ σημεῖον τῆς ἀληθείας (3). Ἡ μάθησις εἶναι ἀνακάλυψις. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἓνας ἐξερευνητῆς ἢ «τουρίστας», ἀπεναντίας εἶναι ἓνας ταξιδιώτης μέσα

1. Αὐτόθι σελ. 114.

2. Αὐτόθι σελ. 116.

3. R. Harper. "Ἐνθ' ἄν. σελ. 253.

εις περιπετείας και νοσταλγός, όπως ο Όδυσσεύς. Το ταξίδι αυτό της άγωγής είναι ή αντιπροσωπευτική εμπειρία του νόστου, της επιστροφής εις την πατρίδα, εις αυτό που είναι μέσα εις τον άνθρωπον.

“Άλλη βασική άποψις του Ύπαρξισμού στενά συνδεδεμένη με την άγωγήν είναι ή έννοια του «γνώθι σαυτόν». Καμμία φιλοσοφία της εποχής μας δεν ενδιαφέρεται δια την άγωγήν από την άποψιν αυτήν τόσον, όσον ο Ύπαρξισμός. Κάθε ύπαρξιστής φιλόσοφος είναι ένας ιατρός και ή άποστολή του είναι να ένθαρρύνη τά άτομα, όλων τών ειδών και καταστάσεων, να καταλάβουν την κατάστασίν των και τον έαυτόν των. Ή σημασία του να γνωρίζη κανείς τον έαυτόν του αλλά και την εποχήν του, είναι μεγάλη. “Όσον άφορά την επαγγελματικήν έκλογήν, ο άνθρωπος πρέπει να γνωρίζη τον έαυτόν του καθώς και τους περιορισμούς και τάς δυνατότητας της εποχής. Άλλά και πάλιν το «γνώθι σαυτόν» έχει νοσταλγικόν χαρακτήρα. Ο Ύπαρξισμός δεν αποβλέπει εις την άπομόνωσιν. Απεναντίας προσπαθει, να έλευθερώση το άτομον από την άπομόνωσιν και την άνωυμίαν, να έλευθερώση την διάνοιάν του από τάς συγχύσεις, αί όποίαι τον έμποδίζουν να ίδη την κατάστασίν του και τάς δυνάμεις του. Με αυτόν τον τρόπον ή άγωγή δύναται να ύποδεικνύη τον δρόμον εις την εύτυχίαν όσον και εις τον καλόν χαρακτήρα, δεν μπορεί όμως αλλά και δε πρέπει να προκαθορίζη και να επιβάλλη. Ή άγωγή είναι το ταξίδι, και όχι το τέλος του ταξιδιού.

Άξιοσημείωσις είναι ή ύπαρξιακή άποψις, όσον άφορά την δεκτικότητα του ατόμου. Ή ύπαρξιακή άγωγή αρχίζει ένωρίς όσον και κάθε άλλη άγωγή, άκόμη δε ένωρίτερα από την σχολικήν άγωγήν. Δεν πρέπει να χαθή καμμία εύκαιρία δια να ύποδηλώσωμεν ή να δείξωμεν ή να έξηγήσωμεν τους περιορισμούς αλλά και τάς εύκαιρίας, που μάς προβάλλει ή ζωή. Έάν λείψη το έν εκ τών δύο, ασφαλώς θα όδηγηθούμεν είτε εις την άπαισιοδοξίαν της ματαιώσεως είτε εις την άνεύθυνον αισιοδοξίαν (1). Ο Ύπαρξισμός κλονίζει τάς ρίζας της αισιοδοξίας, ή όποία όφείλεται εις την μηχανοκρατίαν της εποχής μας. Άλλά ή Δημοκρατία, έχει πολυ θραυτέρας ρίζας από την επιστήμην και τον πειραματισμόν.

“Όπως όλοι οί ύπαρξισταί, και ο Jaspers άνεγνώρισεν ότι είναι αδύνατος ή γνώσις του ατόμου δι' επιστημονικών μέσων. Ο Kierkegaard και οί μαθηταί του επέμεναν εις την άποψιν ότι ή θέσις του ανθρώπου εις το σύμπαν δεν είναι ή θέσις του ζώου, που δέχεται έντυπώσεις και που ο νους του κινείται από στοιχειά αισθήσεως, που γίνονται δεκτά παθητικώς και αυτόμάτως και αναδύονται εις εικόνας, έννοίας και άλλα άποκτήματα της ψυχής. Ο Dewey έκινήθη προς την κατεύθυνσιν αυτήν, αλλά είναι άμφίβολον κατά πόσον διείδε την περίπλοκον φύσιν τών προβλημάτων αυτών. Άλλ' ο Kierkegaard και ο Jaspers ύπεγράμμισαν κυρίως την θρησκευτικήν και ήθικην άποψιν της καταστάσεως, ύπάρχει όμως πάντοτε ή δυνατότης και άλλων κινήτρων, τά όποία δυνατόν να επεμβαίνουν και τά όποία πράγματι επεμβαίνουν και ώθούν τον άνθρωπον. Τάς δυνάμεις αυτές έφεραν εις το προσκήνιον ο Marx, οί ψυχαναλυταί και ο Sartre (2). Όπωςδήποτε τά έπιχειρήματα περί της

1. Αυτόθι σελ. 229.

2. G. Boas, "Ένθ' άν. σελ. 646.

τελειότητα της ψυχολογικής έρευνας πολύ απέχουν από το να είναι αδιάσειστα. Ίσως έχει δίκαιον ό Harper όταν λέγη, ότι, ένα έγχειρίδιον πειραματικής ψυχολογίας συγκρινόμενον με ένα από τὰ έργα τῶν μεγάλων ύπαρξιστῶν στοχαστῶν, ποιητῶν ἢ μυθιστοριογράφων (π.χ. τοῦ Ντοστογιέφσκυ), δὲν μπορεῖ παρὰ μόνον νὰ συλλάβῃ τὴν ἐπιφάνειαν (1).

Καὶ τώρα ἄς ἴδωμεν πῶς ἀντιμετωπίζεται τὸ θέμα τοῦ διδασκάλου. Εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὸν διδάσκαλον νὰ εἶναι τόσο ἀξιοπρεπὴς καὶ ἔντιμος ὅσον καὶ νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ συναισθήματα τῶν ἄλλων. Ὁ ἀπαθὴς διδάσκαλος εἶναι κακὸς διδάσκαλος. Ἀλλὰ ὑπάρχουν συναισθήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι προτιμότερον νὰ κρατοῦνται μακρὰν τῆς σχολικῆς τάξεως, καὶ ἰδιαίτερα τὸ πάθος νὰ προβάλλῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του. Ἀλλὰ καὶ τὸ πάθος δι' ἕνα πολιτικὸν σύστημα ἢ μίαν ἄποψιν παραθλάπτει τὸ καθῆκον τοῦ διδασκάλου νὰ κατανοῇ καὶ νὰ ἐπικοινωνῇ με τὸ κοινωνικὸν του περιβάλλον. Μολαταῦτα δύο εἶναι τὰ πάθη ποὺ ἔχουν ἀξίαν: 1) τὸ πάθος διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ 2) τὸ πάθος διὰ τὸ τέλος, τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἀνεξάρτητος λειτουργία τῆς διανοίας τοῦ μαθητοῦ καὶ ἡ ἐπανειλημμένη ἀσκήσις πρὸς χαρακτῆρα ἐλεύθερον, αὐτοκατευθυνόμενον καὶ γεμᾶτον ἀπὸ ἀγάπην. Ὁ καλὸς διδάσκαλος δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν παραγωγήν πιστῶν ἀντιγράφων (replies), ἀλλὰ εἰς τὴν δημιουργίαν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἱ ὁποῖοι ἢμποροῦν νὰ σταθοῦν ἀπέναντί του ὡς ἐλεύθερα ἄτομα, ποὺ ἔχουν ὑποστῆ διὰ τῆς ἀγωγῆς τὴν πείραν τοῦ κλοιμοῦ, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀτελευτήτου θάθους τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀληθείας. Οὔτε πάλιν ὁ κατ' ἐπίφασιν συλλογισμὸς (λογικὴ), ποὺ ἔχει σχέσιν με τὴν μίμησιν, ἢ ἄλλαι δυνάμεις πειθοῦς ἔχουν τὸ κῦρος διὰ νὰ ὀδηγήσουν τὸν μαθητὴν ὥστε νὰ εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ τόσο πειστικὸν μέσον τοῦ παραδείγματος, τὸ ὁποῖον τόσο πολὺ ἔχει τονισθῆ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, ἔχει πολὺ μικρὰν δύναμιν διὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας. Ἡ τιμὴ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀνταπόκρισις πρὸς τὸ ἄτομον εἶναι τὰ θεμέλια τοῦ καλοῦ χαρακτῆρος. Ἡ Ἀγωγή δὲν εἶναι θέατρον, διότι αἱ ἐντυπώσεις τῆς θεατρικῆς παραστάσεως σθῆνουν καὶ χάνονται, ὅπως καὶ αὐτὰ, ποὺ βλέπομεν εἰς τὴν καθημερινὴν μας ζωὴν μόνον αἱ διαθέσεις καὶ ἡ στάσις τοῦ διδασκάλου ἐναντι τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ μαθητοῦ ἔχουν τὴν δυνατότητα τῆς ἀφομοιώσεως. Ὁ καλὸς διδάσκαλος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀφοσίωσιν του πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας ἀλλὰ πάλιν καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτῆ δὲν τὸν ἀναγκάζει πάντοτε νὰ γίνῃ ψυχρὸς καὶ κλειστός. Ὁ διδάσκαλος εἶναι ἕνας αὐτοσχεδιαστὴς καὶ ὁ μαθητὴς ἕνα ὄργανον. Μολαταῦτα ὁ μαθητὴς δὲν ὁμοιάζει με τὰ ἄλλα ὄργανα διότι μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ἕνας αὐτοσχεδιαστὴς (2).

Οἱ διδάσκαλοι συνήθως διακηρύσσουν ὅτι ἀναγνωρίζουν τὸν μαθητὴν ὡς ἄτομον, ἀλλὰ δὲν κατορθώνουν νὰ ἴδουν τὸν μαθητὴν ὡς ἕνα ἀνθρώπινον ὄν, ὡς ἕνα ἄτομον, τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς ἕνα ἄτομον με ἀναντικατάστατον ἀξίαν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ νὰ ἀναγνωρίζῃς τὴν ἀξίαν τοῦ μαθητοῦ εἶναι νὰ συμπάσχῃς με αὐτὸν εἰς τὴν κατάστασιν, ποὺ εὔρισκεται, καὶ με τὰς προσπάθειάς ποὺ καταβάλλ-

1. R. Harper. Ἐνθ. ἀν. σελ. 256.

2. Αὐτόθι σελ. 238.

λει. Κάθε άτομον ἔχει ὠρισμένην δυναμικότητα διὰ δημιουργικὸν ἔργον, ἀντοχήν, ἐπιμονήν καὶ ἡρωισμόν, ἔχει ὅμως καὶ τὴν ὑπαρξιακὴν ἀνάγκην δι' ἀπολύτρωσιν καὶ δικαίωσιν.

Τέλος, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ δοθῇ προσοχὴ εἰς τὸ ὅτι τίποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποθῆ χειρότερον διὰ τὴν ἀγωγὴν, ἀπὸ τὸ ρεῦμα ἐνὸς ψευδοὑπαρξισμοῦ μεταξὺ τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Μόνον διὰ τῆς ἐπεξεργασίας καὶ ἀποδοχῆς τῶν θετικῶν στοιχείων καὶ δημιουργικῶν ιδεῶν τοῦ Ὑπαρξιασμοῦ καὶ διὰ τῆς ἀποφυγῆς τῆς ἐπιπολαίου αἰσιοδοξίας καὶ ὀρθολογισμοῦ ὁ Ὑπαρξισμὸς δύναται νὰ ἀποθῆ μίαν κινήτριον δύναμιν τοῦ πολιτισμοῦ.

3. Ὑπαρξισμὸς - Ψυχιατρικὴ καὶ Ψυχολογία

Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τῆς παρούσης μελέτης θὰ ἐκθέσωμεν περιληπτικὰ τὰς βασικὰς ἐπιδράσεις τῆς ὑπαρξιακῆς θεωρίας ἐπὶ τῆς ψυχιατρικῆς, σύμφωνα πρὸς τὰς κατευθύνσεις τῆς ὑπαρξιακῆς Σχολῆς τῆς Ψυχιατρικῆς (1).

Ἡ ἀρχικὴ ἐρώτησις, ἡ ὁποία τίθεται ἀπὸ τοὺς ὑπαρξιστὰς εἶναι: Ὑπαρξιστὰς εἶναι ὁ ἴατρος, ὅπως εἶναι, ἢ προβάλλουν τὰς θεωρίας των κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς καταστάσεως τοῦ πάσχοντος; Ὁ ὑπαρξιστὴς ψυχοθεραπευτὴς εἶναι κατὰ πάσιν προκατειλημμένης ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔγκειται, κατὰ τὴν γνώμην μου, μίαν βασικὴν διαχωριστικὴν γραμμὴν μεταξὺ ὑπαρξιστοῦ ψυχιάτρου (ψυχοθεραπευτοῦ) καὶ ψυχαναλυτοῦ. Ὁ ὑπαρξιστὴς ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν «ἀνακάλυψιν» τοῦ ζῶντος προσώπου μέσα εἰς τὸν διαμερισμὸν καὶ ἀπανθρωπισμὸν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ (ζωῆς), διὰ τῆς θαθείας ψυχολογικῆς ἀναλύσεως. Προσπαθεῖ ἐπίσης νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν διχοτόμησιν μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάσχει ὁ Δυτικὸς Πολιτισμὸς. Ἡ διχοτόμησις αὕτη εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ ἄγχους καὶ τῆς συγκρούσεως: Ὅχι μόνον τὸ ἄγχος ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχικὴ κατὰπτωσης καὶ ἡ ἀπόγνωσις προέρχονται ἀπὸ τὴν «αὐτο-ἀποξένωσιν» τοῦ ἀτόμου. Ἐνα ἀντιπροσωπευτικὸν παράδειγμα διαμερισμένης (χωρισμένης εἰς τμήματα, διαμερίσματα) ἐσωτερικῆς ψυχικῆς ζωῆς εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου τῆς Βικτωριακῆς ἐποχῆς.

Τόσον ὁ Kierkegaard ὅσον καὶ ὁ Nietzsche προσεπάθησαν νὰ καταλάβουν τὸν ἄνθρωπον ποὺ κατέχεται ἀπὸ ἀπωθήσεις, τὸν ὄν ποὺ ἐγκαταλείπει κάθε προσπάθειαν διὰ αὐτοεπίγνωσιν διὰ νὰ προστατευθῆ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα· αὐτὸ εἶναι ἄλλωστε ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν νεύρωσιν. Ἐφ' ὅσον ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ ἀνθρώπινα ὄντα οὐδεμίαν ἀλήθειαν ἔχει τὴν πραγματικότητά της αὕτη καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πραγματικότητά της ἀμέσου σχέσεως. Μόνον ἡ πρᾶξις ὁδηγεῖ τὸ ἄτομον εἰς τὴν πραγματικότητα, καὶ δι' αὐτὸ μόνον ἡ ὁμιλία τοῦ ἀσθενοῦς δὲν τὸν βοηθεῖ. Ἀπεναντίας τότε μόνον καλλιτερεύει ὁ ἀσθενὴς ὅταν θὰ δοκιμάσῃ κάτι ἢ θὰ ἀντιμετωπίσῃ μίαν ἀποψιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξαρτᾶται τὸ ἄμεσον συμφέρον του. Μόνον ὅταν τὸ ἄτομον ἐλπίζῃ νὰ

1. Πρὸς Rollo May (Ed.), *Existence : a New Dimension in Psychiatry and Psychology*. New York, 1958, σελ. 1-120.

εύρη κάποιαν ανακούφισιν, θὰ θελήσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπίπονον πορείαν τῆς ἐρεύνης καὶ τοῦ ἐλέγχου τῆς πλάνης του καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τοὺς τρόπους ἀμύνης του καὶ τὰς σχέσεις του. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ «τὸ θάρρος νὰ γίνῃ ἓνα ἄτομον», δηλ. νὰ γίνῃ αὐτὸ πού εἶναι. Διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ ἐπίγνωσιν καὶ νὰ γίνῃ ὑπεύθυνος διὰ τὴν ὑπαρξίν του.

Ἡ κυρία κατεύθυνσις τῆς ὑπαρξιακῆς θεραπείας εἶναι νὰ δείξῃ εἰς τὸ ἄτομον ὅτι εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν ὑπαρξίν του καὶ διὰ τὴν ἐκλογὴν. Τὸ νὰ δεχθῇ ὁμοῦς ὁ ἀσθενὴς ἓνα ἄλλο πρόσωπον ὡς θεραπευτὴν του σημαίνει ὅτι τοῦ δίδεται μιὰ νύξις ὅτι πλέον δὲν τοῦ χρειάζεται νὰ πολεμήσῃ διὰ τὴν ἰδικὴν του μάχην. Αὐτὴ ἡ ἀνεπιφύλακτος ἀποδοχὴ τοῦ θεραπευτικοῦ ἀπαλλάσσει τὸν ἀσθενῆ ἀπὸ τὴν προσπάθειαν νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἰδικὴν του ὀντότητα. Ἐξ ἄλλου ἡ ἔλλειψις τῆς συναισθήσεως τῆς ὑπάρξεως ἀλλὰ καὶ τῆς κριτικῆς δυνάμεως, ὁδηγεῖ εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς καταθλιπτικῆς καὶ ἀκάμπτου ἠθικότητος (moralism). Ὁ ὑπαρξισμὸς ὁμοῦς ἀντίκειται εἰς τὸν ἐξεζητημένον τύπον τῆς κοινωνικῆς συμμορφώσεως (conformism).

Ἀντὶ τῆς χρήσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἐ γ ῶ, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει σαφέστατα τὴν διχοτόμησιν μεταξὺ ὑποκειμένου - ἀντικειμένου, ὁ ὑπαρξισμὸς εἰσάγει τὴν ἐννοίαν τοῦ εἶναι ἐναντὶ τοῦ μὴ - εἶναι. Μόνον ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ θανάτου δίδει τὴν πλέον θετικὴν πραγματικότητα εἰς τὴν ζωὴν. Τὸ ἄγχος εἶναι ἡ ἐμπειρία τοῦ κινδύνου τοῦ ἐπικρεμαμένου μὴ εἶναι, καὶ δι' αὐτὸ εἶναι ἡ κατάστασις τοῦ ἀτόμου, πού ἀντιλαμβάνεται τὴν ὑπαρξίν του. Διὰ τῆς πλήξεως αὐτῆς τοῦ κέντρου τῆς «αὐτο-ἀξιοπρεπείας» μπορεῖ νὰ ἀντιληφθῇ ὁ καθεὶς τὸν ἑαυτὸν του ὡς ἄτομον - ὑπαρξίν. Ἀκόμη, τὸ ἄγχος συνδέεται καὶ μὲ τὴν ἐλευθερίαν οἱ ἄνθρωποι τόσο ἀτομικῶς ὅσον καὶ συλλογικῶς παραδίδουν τὴν ἐλευθερίαν των μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀνυποφόρου ἄγχους (πρβλ. δογματισμὸν, φασισμὸν κλπ.).

Κατάστασις παρομοία πρὸς τὸ ἄγχος εἶναι ἡ ἐνοχή. Αὐτὴ συμβαίνει ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀρνήται τὰς δυνατότητάς του καὶ ἐπομένως ἀποτυγχάνῃ νὰ τὰς ἐκπληρώσῃ. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι ἔνοχος καὶ ὀφειλέτης εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ἡ ἐνοχὴ ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ εἰς τὸν πλησίον μας, διότι πάντοτε δὲν κατορθώνομεν, κατὰ κάποιον τρόπον, νὰ κατανοήσωμεν καὶ νὰ ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἄλλου.

Ἡ ἐνοχὴ αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὰς πλέον δυνατὰς πηγὰς ὑγιοῦς ταπεινότητος καὶ ψυχραΐμου ἀντιμετωπίσεως τῆς συγγνώμης πρὸς τὸν πλησίον μας. Ἡ ἐνοχὴ ὀξύνει τὴν εὐαισθησίαν κατὰ τὰς σχέσεις μὲ τοὺς συνανθρώπους καὶ αὐξάνει τὴν δημιουργικότητα ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν δυνατοτήτων μας. Ἀπεναντίας, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς νευρωσικῆς ἐνοχῆς ὁ ἀσθενὴς δὲν ἔχει ἀντιμετωπίσει τὰ περιγραφέντα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐνοχῆς.

Ἄλλη μεγάλη συμβολὴ τοῦ ὑπαρξισμοῦ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως (ὄντος) εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ «ἀτόμου ἐντὸς τοῦ κόσμου». Τὸ ἐπίκεντρον εὐρίσκεται εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἡ ὑπαρξιακὴ ἀνάλυσις ἀναλαμβάνει τὰ ἀνακαλύψῃ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἓνα ὄν εἰς ἀμοιβαίαν ἀλληλεξάρτησιν μὲ τὸν κόσμον του καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν, πού δίδει εἰς αὐτόν. Τὸ ἄτομον καὶ ὁ κόσμος εἶναι ἓνα μοναδικὸν ὀργανικὸν ὄλον. Ὁ κόσμος ἐνός